

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

АГРОБІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра лісового господарства

БІОЛОГІЯ ЛІСОВИХ ПТАХІВ І ЗВІРІВ З ОСНОВАМИ МИСЛИВСТВОЗНАВСТВА

Методичні рекомендації до виконання практичних робіт
для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
спеціальності Н4 «Лісове господарство»

Біла Церква – 2025

УДК 630*12/*13/*15(076)

Ухвалено
науково-методичною радою
Білоцерківського національного
аграрного університету
(Протокол № 5 від 18.02.2025 р.)

Укладачі: **Левандовська С.М.**, канд. біол. наук, доцент;
Хрик В.М., д-р пед. наук, професор;
Ситник О.С., канд. с.-г. наук, асистент.

Біологія лісових птахів і звірів з основами мисливствознавства: методичні рекомендації до виконання практичних робіт для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності Н4 «Лісове господарство» / уклад. С.М. Левандовська, В.М. Хрик, О.С. Ситник. Біла Церква: БНАУ, 2025. 89 с.

Методичні рекомендації підготовлено для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності Н4 «Лісове господарство». Рекомендації включають покрокові інструкції щодо виконання завдань, використання необхідної нормативно-довідкової інформації, аналізу та оформлення результатів. Завдання охоплюють аналіз наявних даних і складання звітів, що сприяє закріпленню теоретичних знань та розвитку практичних навичок.

Рецензент: **Присяжнюк Н.М.**, канд. вет. наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ПРАКТИЧНА РОБОТА № 1. ЗОВНІШНЯ ТА ВНУТРІШНЯ БУДОВА ПТАХІВ.....	6
ПРАКТИЧНА РОБОТА № 2. ОСОБЛИВОСТІ БУДОВИ СКЕЛЕТА ПТАХІВ.....	10
ПРАКТИЧНА РОБОТА № 3. ВИДОВЕ РІЗНОМАНІТТЯ ЛІСОВОЇ ОРНІТОФАУНИ.....	13
ПРАКТИЧНА РОБОТА № 4. ЗОВНІШНЯ ТА ВНУТРІШНЯ БУДОВА ССАВЦІВ.....	16
ПРАКТИЧНА РОБОТА № 5. ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ ЛІСОВОЇ ТЕРІОФАУНИ.....	24
ПРАКТИЧНА РОБОТА № 6. ТИПОЛОГІЯ ТА БОНІТУВАННЯ МИСЛИВСЬКИХ УГІДЬ.....	29
ПРАКТИЧНА РОБОТА № 7. ОБЛІК МИСЛИВСЬКИХ ТВАРИН.....	34
ПРАКТИЧНА РОБОТА № 8. ВИЗНАЧЕННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ ЧИСЕЛЬНОСТІ МИСЛИВСЬКИХ ТВАРИН.....	39
ПРАКТИЧНА РОБОТА № 9. ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ, ЕТОЛОГІЇ ТА СЛІДІВ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ МИСЛИВСЬКИХ ПТАХІВ.....	42
ПРАКТИЧНА РОБОТА № 10. ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ, ЕТОЛОГІЇ ТА СЛІДІВ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ МИСЛИВСЬКИХ ЗВІРІВ.....	44
ПРАКТИЧНА РОБОТА № 11. БУДОВА МИСЛИВСЬКОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ. ПОРОДИ МИСЛИВСЬКИХ СОБАК.....	47
ПРАКТИЧНА РОБОТА № 12. РОЗРАХУНОК КОРМІВ ДЛЯ ПІДГОДІВЛІ МИСЛИВСЬКИХ ТВАРИН.....	51
ГЛОСАРІЙ.....	56
РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ.....	62
ДОДАТКИ.....	66

ВСТУП

Метою вивчення обов'язкового освітнього компонента «Біологія лісових птахів і звірів з основами мисливствознавства» є набуття здобувачами вищої освіти знань, умінь і навичок щодо особливостей морфології, біології та різноманіття лісової орніто- і теріофауни; розуміння єдності, взаємодії та незамінності усіх елементів лісової фауни; динаміки чисельності мисливсько-промислових птахів і звірів; розробки методів їх обліку; охорони, збагачення і раціонального використання мисливських ресурсів.

Під час вивчення дисципліни «Біологія лісових птахів і звірів з основами мисливствознавства» здобувачі вищої освіти мають набути здатності розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у галузі мисливського господарства, оволодіти наступними загальними (ЗК) і спеціальними (СК) компетентностями, набути відповідних програмних результатів навчання (ПРН):

ЗК 7. Знання та розуміння предметної області та розуміння професії.

ЗК 8. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК 9. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 10. Прагнення до збереження навколишнього середовища.

ЗК 12. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ФК 8. Здатність вирішувати поставлені завдання з мисливства та забезпечувати ведення мисливського господарства в лісовому фонді.

ФК 12. Екологічні мислення і свідомість, ставлення до природи як унікальної цінності, що забезпечує умови проживання людства, особиста відповідальність за стан довкілля на місцевому, регіональному, національному і глобальному рівнях.

ПРН 2. Прагнути до самоорганізації та самоосвіти.

ПРН 5. Розуміти і застосовувати особливості процесів росту і розвитку лісових насаджень, теорії і принципи ведення лісового і мисливського господарства для вирішення завдань професійної діяльності.

ПРН 8. Застосовувати законодавчі акти, нормативно-довідкові матеріали, організаційно-управлінську документацію з організації та ведення лісового і мисливського господарства, застосовувати знання з економіки та права для забезпечення ефективної виробничої діяльності.

ПРН 9. Аналізувати результати досліджень лісівничо-таксаційних показників деревостанів, продуктивності, стану насаджень і довкілля; стану мисливських тварин та їх кормової бази.

ПРН 10. Оцінювати значимість отриманих результатів досліджень дерев, деревостанів, насаджень, лісових масивів і стану довкілля; стану мисливських тварин та їх кормової бази; робити аргументовані висновки.

ПРН 12. Проектувати та організовувати ведення лісового та мисливського господарства відповідно до встановлених вимог.

ПРН 16. Демонструвати повагу до етичних принципів та формувати етичні засади співпраці в колективі.

Методичні рекомендації до виконання практичних робіт з «Біології лісових птахів і звірів з основами мисливствознавства» розроблено з метою надання здобувачам систематизованих знань і практичних навичок, необхідних для глибшого розуміння біології та екології мисливської фауни, її значення для лісових екосистем і мисливського господарства. Отримані знання стануть надійною основою для подальшої професійної діяльності, спрямованої на збереження, відновлення та раціональне використання ресурсів природного середовища. Значну увагу приділено формуванню у здобувачів екологічно відповідального мислення. Вони навчаються оцінювати вплив людської діяльності на стан мисливських угідь, розробляти заходи щодо збереження природного середовища та забезпечувати сталий розвиток мисливського господарства.

Практична робота № 1

Тема: ЗОВНІШНЯ ТА ВНУТРІШНЯ БУДОВА ПТАХІВ

Мета: вивчити особливості зовнішньої та внутрішньої будови птахів на прикладі голуба звичайного.

Матеріали та обладнання: опудала птахів, вологі препарати, типи пір'я птахів; таблиці з морфології та анатомії птахів.

Теоретичні відомості

Клас Птахи (*Aves*) – спеціалізована група вищих хребетних, пристосованих до польоту.

Характерні ознаки зовнішньої будови птахів:

- суха шкіра, без залоз, вкрита пір'ям;
- наявність крил;
- обтічна форма тіла;
- особливе розташування пальців на нижніх кінцівках і наявність цівки;
- наявність дзьоба.

Для птахів характерний високий рівень розвитку головного мозку, що визначає досить складну і досконалу поведінку. У кровоносній системі чотирикамерне серце, що призвело до повного поділу венозної і артеріальної крові та теплокровності. Грудина більшості птахів має кіль, що слугує для прикріплення грудних м'язів. У дихальній системі є повітряні мішки. Інтенсивне травлення, дихання і кровообіг забезпечують високий рівень обміну речовин.

Птахи є теплокровними тваринами, здатними зберігати постійну температуру тіла. Зуби у птахів функціонально замінені дзьобом. Порівняно з рептиліями птахам властиве більш досконале розмноження, яке полягає у висиджуванні яєць і вигодовуванні пташенят.

Такі особливості зовнішньої та внутрішньої будови дозволяють птахам успішно пристосовуватися до різних умов проживання та займати різноманітні екологічні ніші.

Завдання 1. Ознайомитись з особливостями зовнішньої будови птахів.

Хід роботи

Використовуючи опудала птахів таблиці, вивчити особливості зовнішньої будови птахів, звернути увагу на ознаки пристосованості до польоту. Замалювати будову птаха (рис.1), позначивши відділи тіла, крила, роговий дзьоб, ніздрі, восковицю, цівку.

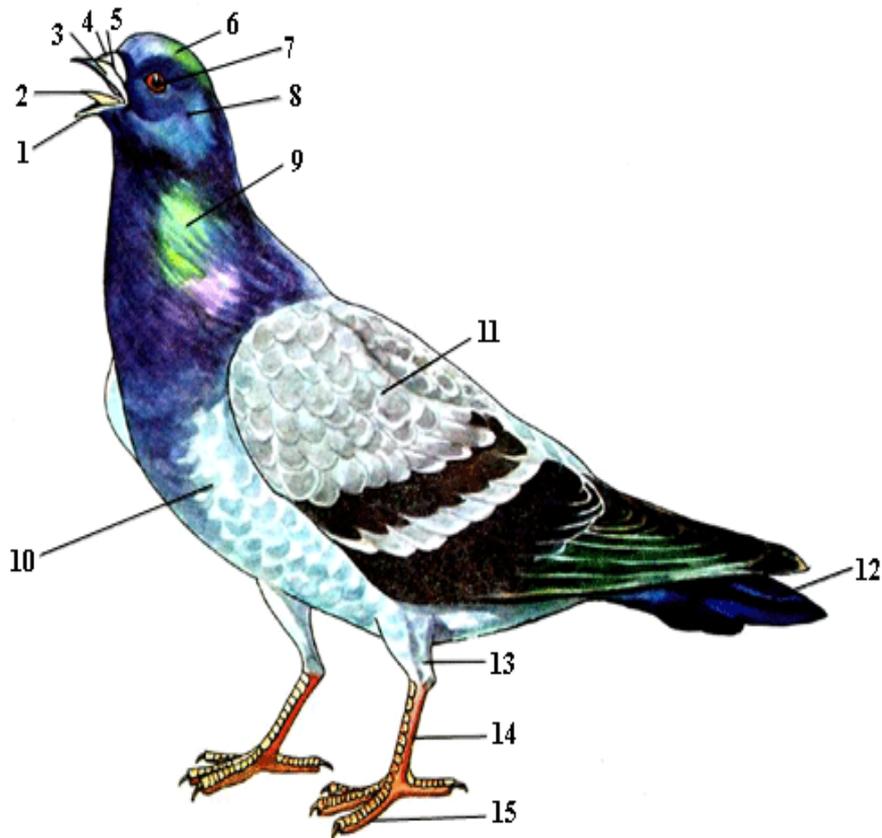

Рис. 1. **Зовнішня будова птаха:** 1 – піддзьобок, 2 – язик, 3 – наддзьобок, 4 – восковиця, 5 – ніздря, 6 – голова, 7 – око, 8 – вушний отвір, 9 – шия, 10 – тулуб, 11 – крило, 12 – хвіст, 13 – гомілка, 14 – цівка, 15 – палець з кігтем.

Завдання 2. Вивчити будову пера і типи пір'я. Ознайомитись з розміщенням різних типів пір'я на тілі птаха.

Хід роботи

Розглянути різні типи пір'я. Замалювати будову контурного махового пера, позначивши опахало, колодочку, стрижень (рис. 2). Ознайомитись з розміщенням різних типів пір'я на тілі птаха.

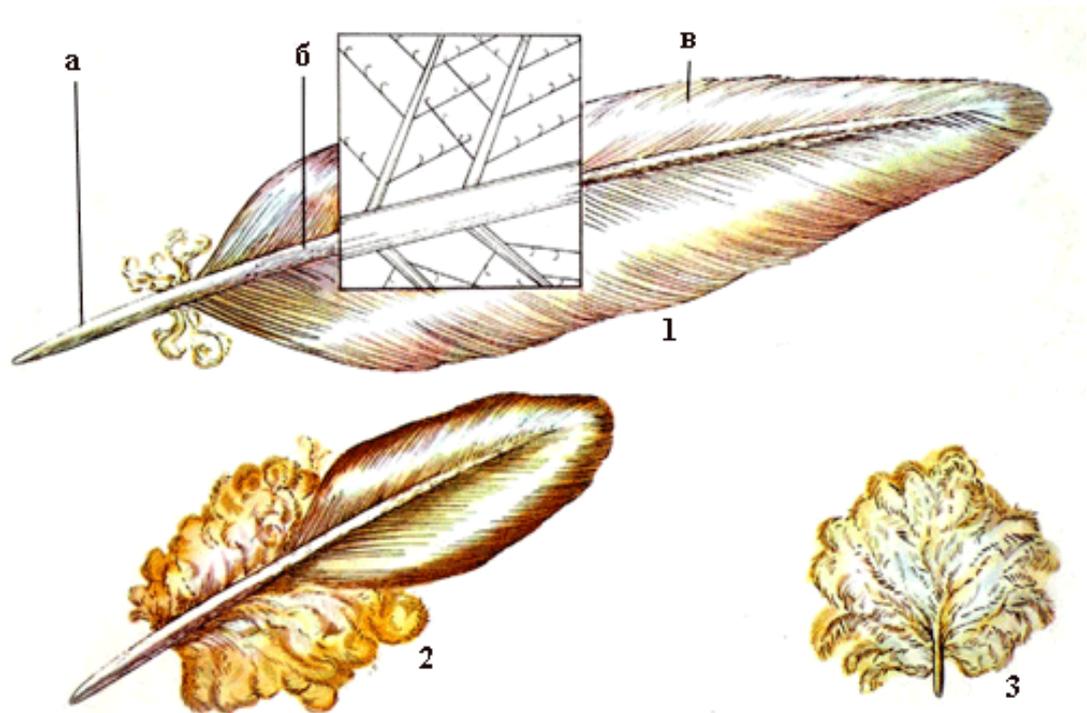

Рис. 2. **Перо птаха:** 1 – контурне махове перо (а – колодочка, б – стрижень, в – опахало); 2 – контурне покривне перо, 3 – пух.

Завдання 3. Вивчити топографію та особливості будови внутрішніх органів.

Хід роботи

Використовуючи вологі препарати голуба звичайного, таблиці, вивчити особливості внутрішньої будови птахів. Замалювати внутрішню будову птаха (рис. 3), зробити висновок.

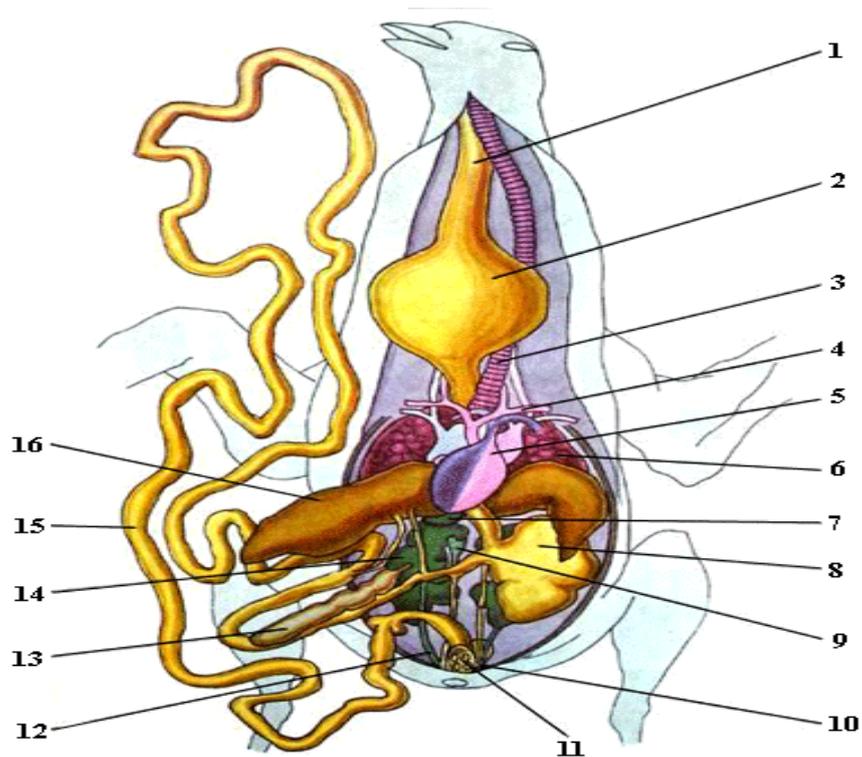

Рис. 3. **Внутрішня будова птаха:** 1 – стравохід, 2 – воло, 3 – трахея, 4 – ліва підключична артерія, 5 – серце, 6 – легені, 7 – жовчний міхур, 8 – м'язовий шлунок, 9 – сім'яник, 10, 12 – сечоводи, 11 – клоака, 13 – підшлункова залоза, 14 – нирка, 15 – кишечник, 16 – печінка.

Контрольні питання

1. Які особливості мускулатури птахів у зв'язку з польотом?
2. Повітряні мішки, їх роль у механізмі подвійного дихання та терморегуляції.
3. Прогресивні ознаки у будові кровоносної системи птахів.
4. Особливості будови органів травлення птахів.
5. Особливості будови органів виділення та статеві системи у зв'язку з пристосуванням до польоту.
6. У чому полягає подібність покривів птахів і рептилій?
7. Які функції виконує пір'яний покрив?
8. З чим пов'язана теплокровність птахів?

Практична робота № 2

Тема: **ОСОБЛИВОСТІ БУДОВИ СКЕЛЕТА ПТАХІВ**

Мета: вивчення особливостей скелета птахів.

Матеріали та обладнання: змонтовані скелети різних видів птахів, таблиці.

Теоретичні відомості

Скелет птахів має певні особливості, що пов'язано з їх здатністю до польоту. Він легкий і одночасно міцний, що важливо для польоту. Його легкість досягається наявністю порожнин у трубчастих кістках. Міцність скелета обумовлена зростанням багатьох кісток. Скелет птаха має такі відділи: скелет голови, хребет, скелет кінцівок та їх пояси. Череп птахів відносно великий, має дзьоб.

Осьовий скелет представлений хребтом, що поділяють на шийний, грудний, поперековий, крижовий і хвостовий відділи. Шийний відділ дуже рухливий. Зокрема, сови можуть повертати голову на 270° . Перші шийні хребці (атлант і епістрофей) мають таку ж будову, як і в плазунів. Однак рухливість хребців зберігається лише в шийному відділі. Грудні хребці, зростаючись, утворюють спинну кістку, а поперекові, крижові і частина хвостових – *складні крижі*. Частина кінцевих хвостових хребців теж зростається і утворює куприкову кістку. До грудних хребців прикріплюються ребра, що складаються зі спинного і черевного відділів, рухливо з'єднаних між собою. Нижніми кінцями черевні відділи ребер прикріплюються до груднини. Спинні відділи ребер несуть гачкоподібні відростки, що налягають на сусідні ребра і в такий спосіб надають міцність грудній клітці. Груднина усіх літаючих птахів має кіль, що слугує для прикріплення грудних м'язів. Зі складними крижами нерухомо з'єднані зрослі парні кісти тазового поясу (клубова, сіднична, лобкова). Велика кількість нерухомих з'єднань у скелеті дозволяє додати необхідну міцність тілу птаха в польоті.

Зміни в будові задніх кінцівок виражаються в редукції малої гомілкової кістки й утворенні цівки в результаті зрощення плеснових кісток і деяких кісток передплесна. Пальців на ногах птахів зазвичай чотири, причому один

спрямований назад (але в папуг і дятлів два пальці спрямовані вперед, а два – назад). Передні кінцівки перетворені на крила, зокрема частина кісток зап'ястка та всі кістки п'ястка зростаються. Кістки крила з'єднані між собою таким способом, що рухи здійснюються лише в площині крила. Пояс передніх кінцівок складається із парних воронячих кісток і лопаток, а також зрослих у вилочку ключиць.

Масивні воронячі кістки забезпечують надійне прикріплення крила до тулуба. Пружна вилочка попереджує зближення воронячих кісток.

Завдання 1. Ознайомитись з особливостями будови черепа птахів.

Хід роботи

На змонтованому скелеті птаха розглянути череп. Звернути увагу на відсутність швів між кістками черепа, розміри черепної коробки, видовженість щелеп, наявність вискових дуг.

Завдання 2. Ознайомитись з особливостями будови осьового скелета птахів.

Хід роботи

Розглянути розчленування хребта на відділи: шийний (атлант та епістрофей), грудний, поперековий, крижовий, хвостовий. Звернути увагу на появу складних крижів, відсутність лобкового зчленування, своєрідність хвостового відділу хребетного стовпа. Зробити висновок про особливості будови хребетного стовпа у птахів.

Завдання 3. Ознайомитись з особливостями будови скелета кінцівок та їх поясів.

Хід роботи

Розглянути схему будови скелета передніх і задніх кінцівок та їх поясів. Відмітити особливості будови, пов'язати їх з виконуваними функціями. Замалювати схему будови скелета (рис. 1). Зробити висновок про зміни у скелеті птахів, у зв'язку із пристосованістю до польоту.

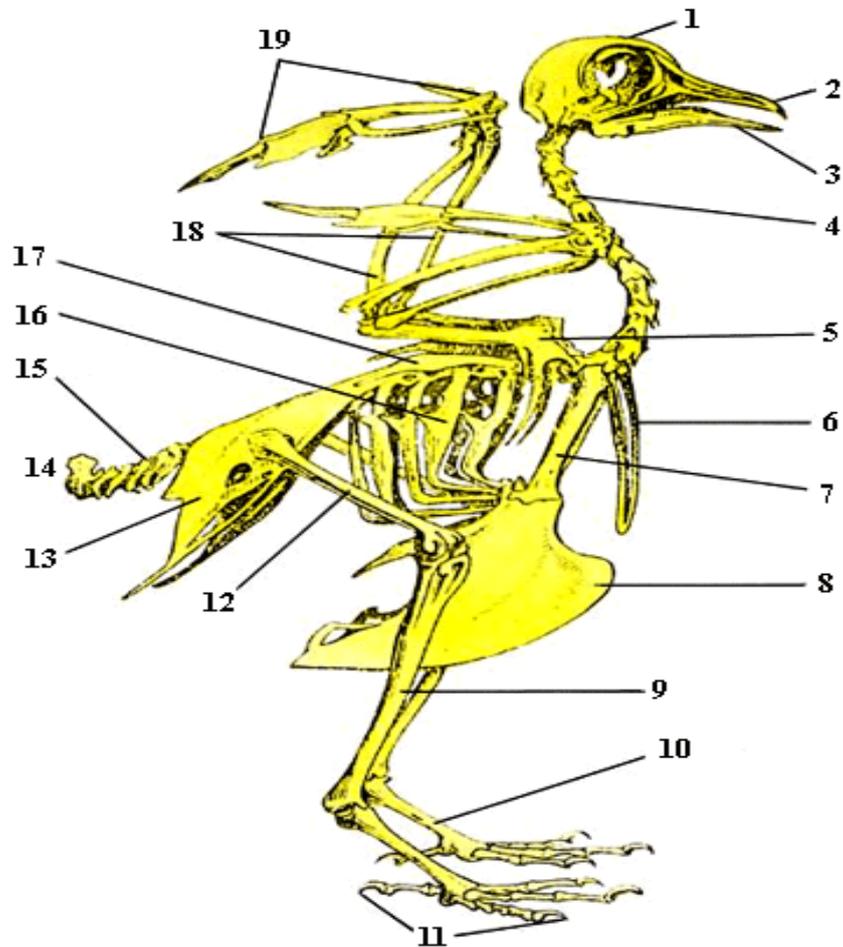

Рис. 1. Скелет птаха: 1 – череп, 2 – верхня щелепа, 3 – нижня щелепа, 4 – шийні хребці, 5 – плече, 6 – ключиця, 7 – вороняча кістка, 8 – кіль, 9 – гомілка, 10 – цівка, 11 – пальці, 12 – стегно, 13 – таз, 14 – куприкова кістка, 15 – хвостові хребці, 16 – ребра, 17 – лопатка, 18 – передпліччя, 19 – кисть.

На основі вивченого матеріалу заповнити таблицю 1.

Таблиця 1 – Будова відділів скелета птаха

Відділи скелета	Назви кісток
Череп	
Диференціація хребетного стовпа	
Плечовий пояс	
Скелет передньої кінцівки	
Тазовий пояс	
Скелет задньої кінцівки	

Контрольні питання

1. Які зміни у скелеті птахів відбулися у зв'язку з пристосуванням до польоту?
2. Особливості будови хребетного стовпа у птахів.
3. Особливості будови черепа птахів.
4. Особливості будови плечового пояса птахів.
5. Яка функція кіля?
6. Особливості будови скелета крила.
7. Чим представлений тазовий пояс птахів?

Практична робота № 3

Тема: ВИДОВЕ РІЗНОМАНІТТЯ ЛІСОВОЇ ОРНІТОФАУНИ

Мета: ознайомитись з особливостями екології та систематики лісових птахів на прикладі типових представників рядів; навчитись встановлювати видову належність.

Матеріали та обладнання: опудала птахів, колекція пір'я, таблиці із зображенням представників різних рядів птахів, визначник «Птахи фауни України», «Енциклопедія мігруючих видів диких тварин України», фото- та відеоматеріали.

Теоретичні відомості

Клас Птахи (*Aves*) об'єднує близько 8600 видів птахів, яких поділяють на три наряди.

Наряд Пінгвіни (*Impenes*). Представники цієї групи (королівський пінгвін, малий пінгвін, імператорський пінгвін та ін.) – великі тварини, які не літають, основний спосіб пересування – плавання. Передні кінцівки видозмінені в ласти. Пінгвіни поширені в холодних районах південної півкулі – в Антарктиді й островах Субантарктики.

Наряд Безкільові птахи (*Ratitae*): чотири ряди птахів, що не літають і походять від давніх птахів, які ніколи не вміли літати – Африканські

(африканський страус), Американські (нанду), Австралійські (ему, казуари) страуси та Ківіподібні (ківі).

Надряд Кільограді птахи (*Carinatae*) представлений великою кількістю рядів: Гусеподібні (гуси, лебеді, качки), Лелекоподібні (білий лелека), Журавлеподібні (журавлі, дрохви, пастушки), Соколоподібні (соколи, яструби, шуліки, орли), Совоподібні (сіра та вухата сова, пугач), Куроподібні (павич, індик, тетерев, куріпка), Дятлоподібні (великий строкатий дятел, жовна, крутиголовка), Горобцеподібні (родина Ластівкові, Дроздові, В'юркові, Ткачикові, Шпакові, Справжні синиці, Воронові) та багато інших.

За типом гніздування лісові птахи поділяють на: дуплогніздні, кронно-стовбурові, чагарникові, наземногніздні.

За міграційним статусом виділяють: осілі, кочівні, перелітні, зимові мігранти.

Завдання 1. Навчитись за зовнішніми ознаками визначати представників лісової орнітофауни.

Хід роботи

Використовуючи надані зразки зображень птахів, встановити їх видову належність, визначити систематичне положення.

Користуючись опудалами птахів, таблицями, визначником «Птахи фауни України» встановити характерні ознаки у зовнішній будові представників рядів Соколоподібні, Яструбоподібні, Дятлоподібні, Горобцеподібні, скласти короткі описи.

Завдання 2. Заповнити таблицю 1.

Таблиця 1 – Характеристика основних рядів птахів

Ряд	Міграційний статус	Тип гніздування	Типи розвитку пташенят	Представники
Зозулеподібні				
Соколоподібні				

Яструбоподібні				
Совоподібні				
Дятлоподібні				
Горобцеподібні				

Завдання 3. Визначити видову різноманітність лісових птахів Київської області.

Хід роботи

За допомогою мап поширення у визначнику «Птахи фауни України», скласти список лісової орнітофауни Київської області.

Контрольні питання

1. На які підкласи поділяють клас Птахи?
2. Назвати птахів, занесених у Червону книгу України.
3. Які птахи починають раніше всіх гніздуватись?
4. Які заходи проводить людина для охорони корисних птахів?
5. Особливості птахів, що належать до надряду Безкільові.
6. Назвати види лісових птахів місцевої фауни.
7. Назвати види кочових та осілих птахів.
8. На які екологічні групи поділяють сучасних птахів?

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна література

1. Бондаренко В.Д. Біотехнія: навч. посібник. Ч. 2. Львів: ІЗМН, 2001. 203 с.
2. Бондаренко В.Д., Бурмас А.М., Дейнека В.П., Ходзінський П.Б. Мисливськогосподарське законодавство України: посібник. Львів: Вид-во “Сполом”. 2005. 336 с.
3. Ведення мисливського господарства: підручник / П.Б. Хоєцький та ін. Львів: Вид-во РВВ НЛТУ України, 2021. 144 с.
4. Гузій А.І., Іванюк І.Д., Кусік В.М., Хоєцький П.Б. Мисливствознавство: навчальний посібник. Ч.1. Харків: Мачулін, 2017. 275 с.
5. Гузій А.І., Іванюк І.Д., Кусік В.М. Мисливствознавство: навчальний посібник. Ч. 2. Харків: Мачулін, 2018. 254 с.
6. Делеган І.В., Делеган І.І., Делеган І.І. Біологія лісових птахів та звірів. Львів: Поллі, 2005. 600 с.
7. Делеган І.І., Мазепа В.Г., Хоєцький П.Б. Мисливські трофеї: підручник. Львів: ТЗОВ «Галицька видавнича спілка», 2018. 192 с.
8. Коваленко Б.П., Шевченко О.Б. Технології розведення мисливських тварин: навчальний посібник. Х.: РВВ ХДЗВА, 2019. 105 с.
9. Лебедєва Н.І., Петриненко В.В. Методи обліку мисливських тварин: конспект лекцій. Запоріжжя: ЗНУ, 2008. 62 с.
10. Лісомисливське господарство: підручник / П.Б. Хоєцький та ін. Львів: СПОЛОМ, 2022. 256 с.
11. Настанова з упорядкування мисливських угідь / упоряд. та голов. ред. М.В. Шадура. Київ: Вид-во Держкомлісгосп України, 2002. 114 с.
12. Новицький В.П. Мисливські ресурси агроладшафтів України: стан та проблематика управлінням (на прикладі лісостепової зони): монографія. Київ: УкрДГРІ, 2020. 221 с.
13. Новицький Р.О., Домніч В. І. Основи мисливствознавства: навч. посібник. Д.: Артлогос, 2011. 72 с.

14. Петриченко В.В., Лебедєва Н.І., Карташова Я.М. Типологія мисливських угідь: навчальний посібник. Запоріжжя: ЗНУ, 2009. 110 с.

15. Шпарик Ю.С., Коляджин І.Ф. Лісомисливське господарство України: підручник. Івано-Франківськ, 2020. 314 с.

Допоміжна література

1. Делеган І.В. Лісова зоологія. Львів: Поллі, 2003. 472 с.
2. Енциклопедія мігруючих видів диких тварин України / під загальною редакцією А.М. Полуди. Київ, 2018. 694 с.
3. Загороднюк І.В. Польовий визначник дрібних ссавців України. Київ, 2002. 60 с.
4. Загороднюк І. Наземні хребетні України та їх охоронні категорії. Ужгород: Ліра, 2004. 48 с.
5. Катиш С.В. Дичерозведення на території лісостепової і степової зон України (на прикладі Полтавської і Запорізької областей). *Біологічні системи*. Т. 8. Вип. 1, 2016. С. 219–227. URL: <http://surl.li/kclrxq>
6. Кімейчук І.В., Левандовська С.М. Аналіз стану ведення мисливського господарства у мисливських угіддях державного підприємства «Довжанське ЛМГ». Сучасні виклики і актуальні проблеми лісівничої освіти, науки та виробництва: матеріали II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Біла Церква, 15 квітня 2022 р.). Біла Церква: БНАУ, 2022. С. 94–96.
7. Ковальчук Г.В. Зоологія з основами екології. Суми: Університетська книга, 2007. 615 с.
8. Ковбенко О.А. Довідник мисливця. Харків, 2010. 276 с.
9. Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Берн, 1979 р.). К.: Мінекобезпеки України, 1998. 76 с. URL: <http://surl.li/mzqnun>
10. Кратюк О.Л. Видовий склад та динаміка чисельності ратичних Artiodactyla у вольерах на території Житомирської області. *Науковий вісник НЛТУ України*. Т. 28. № 3, 2018. С. 34–37. URL: <http://surl.li/tlkfzl>
11. Лісовий Кодекс України. URL: <http://surl.li/ntkdfd>

12. Мазепа В.Г., Колісник Б.І., Хоєцький П.Б. Трав'яний покрив і запаси лугових кормів для утримання оленя лісового (*Cervus elaphus* L.). *Наукові праці ЛАНУ*. 2019. 19. С. 154–162. URL: <https://doi.org/10.15421/411937>
13. Методики обліку рисі, вовка, ведмедя. WWF-Україна, 2022. 64 с. URL: <http://surl.li/tjiqtt>
14. Олешко О.Г., Левандовська С.М., Струтинська Ю.В. Шляхи збереження біорізноманіття орнітофауни в міських і приміських зелених зонах. *Інновації у садово-парковому господарстві України*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених (Біла Церква, 31 жовтня 2024 р.). Біла Церква: БНАУ, 2024. С. 18–31. URL: <http://surl.li/znvrkr>
15. Про затвердження Порядку визначення територій для охорони та відтворення мисливських тварин (відтворювальних ділянок): н а к а з Державного комітету лісового господарства України № 4 від 22.01.2004. URL: <http://surl.li/pxvbyj>
16. Про затвердження Порядку проведення упорядкування мисливських угідь: н а к а з Державного комітету лісового господарства України № 56 від 21.06.2001. URL: <http://surl.li/rytxtj>
17. Про мисливське господарство та полювання: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 18. Ст. 132. URL: <http://surl.li/agkovw>
18. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546. URL: <http://surl.li/dlmylq>
19. Про схвалення Стратегії розвитку галузі мисливського господарства України на період до 2035 року та затвердження плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 травня 2025 р. № 489-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/489-2025-%D1%80#Text>

20. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
21. Про тваринний світ: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 14. Ст. 97. URL: <http://surl.li/hbxxxh>
22. Сіренко А.Г. Орнітологія. Теріологія. Курс лекцій. Івано-Франківськ, 2023. 461 с.
23. Фауна України: охоронні категорії. Довідник / О. Годлевська. Київ, 2010. 80 с.
24. Фесенко Г.В. Бокотей А.А. Птахи фауни України: польовий визначник. Київ: Українське товариство охорони птахів, 2002. 416 с.
25. Фесенко Г.В. Різноманіття сучасної орнітофауни України. Західноукр. орнітол. т-во. Київ: Академперіодика, 2022. 184 с.
26. Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І.А. Акімова. К.: Глобалконсалтинг, 2009. 600 с.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

1. Веб-сайт Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України. URL: https://www.izan.kiev.ua/term_com/mammal.htm
2. Всеукраїнська асоціація мисливців та користувачів мисливських угідь. URL: <https://www.uahhg.org.ua/>
3. Державне агентство лісових ресурсів України. URL: <https://forest.gov.ua/napryamki-diyalnosti/mislivske-gospodarstvo-main>
4. Українське теріологічне товариство НАНУ. URL: <http://www.terioshkola.org.ua/ua/library.htm>
5. Українське товариство охорони птахів. URL: <https://www.birdlife.org.ua/>

Навчально-методичне видання

БІОЛОГІЯ ЛІСОВИХ ПТАХІВ І ЗВІРІВ З ОСНОВАМИ МИСЛИВСТВОЗНАВСТВА

Методичні рекомендації до виконання практичних робіт
для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
спеціальності Н4 «Лісове господарство»

ЛЕВАНДОВСЬКА Світлана Миколаївна

ХРИК Василь Михайлович

СИТНИК Олександр Сергійович

Редактор О.О. Грушко

Здано до складання 03.06.2025. Підп. до друку 24.06.2025

Формат 60x84 1/16. Ум. друк. арк. 3,8. Тираж 50

РВІКВ, Сектор оперативної поліграфії БНАУ

09117, Біла Церква, Соборна пл.,8; тел. 33-11-01